

הרב נתן רוטמן
 ר"מ בישיבת נתיבות חכמה, בית וגן

בעניין 'מין כנף' בחוטי תכלת

(פורסם בעלון האיר המזרח - קרית קמניץ, גליון 19, כ"ט ניסן ה'תשנ"ט)

נצטוינו בתורה להטיל ציצית בכנפי כסותנו ונאמרו בה שתי מצוות – מצות לבן ומצות תכלת. התכלת שוה בכל כסות, והוא צמר הצבוע בפתוך שבכחול העשוי מהחלזון, והלבן נאמר בו דין "הכנף – מין כנף", דבעינן שתהיה הציצית ממין הבגד, ולכן אין ציצית של משי פוטרת טלית של צמר גפן וכד', כמבואר בגמ' מנחות לט ע"ב ועוד (ועיי"ש דדרשינן מסמוכים דצמר ופשתים פוטרים בין במינן ובין שלא במינן).

ונחלקו הראשונים. דעת רש"י (מנחות מא ע"ב) והרמב"ם לפי הבנת הראב"ד והטור והבית יוסף (ודלא כהר"י בן חביב המובא בכסף משנה), דגם לענין הצבע בעינן שחוטי הציצית יהיו מצבע הבגד, וכך ביאר רש"י את הברייתא מנחות מא ע"ב: "טלית אין פוטר בה אלא מינה" – שהכוונה לענין הצבע ולא לענין סוג הבד (ועיי"ש בסיפא שההכרח של רש"י הוא מסיפא דברייתא דאיירי בענין הצבע), ובב"י דייק שגם הראב"ד סובר כשיטה זו.

ודעת התוס' בחד תירוצא, וכן הביא הטור בשם ר"י והסמ"ג, וכן כתב הרשב"א בתשובה ותרומת הדשן סי' מו, דלא בעינן ציצית מצבע הטלית (והברייתא איירי לענין סוג הבד). והביא הב"י בשם תשובת הרשב"א שלא ראה לאחד מרבתינו שחשש לזה, וכן בתרומת הדשן כתב שלא ראה מימיו אחד שיעשה בבגד צבועה ציצית צבועה, עיי"ש. ומסיק הב"י דנכון ליהזר בדבר, וכן כתב בשו"ע סי' ט' סע' ג את עיקר דין מין כנף לגבי סוג הבד, ובסע' ה כתב: "יש אומרים שצריך לעשות הציצית מצבע הטלית והמדקדקים נוהגים כן", וברמ"א הביא תרוה"ד דהמנהג לעשות ציצית לבנה אפילו בבגד צבוע (והיינו שאין דין מין כנף בזה), ומכל מקום משמע שיש נוי והידור לעשות דוקא לבן, וכמו שהביא הב"י בשם בעל העיטור, אלא שאין בזה קפידא כלל כמבואר בתה"ד סי' מו.

ובתוס' מנחות מא ע"ב כתבו בדרך אפשר, דאולי אף שאין מצד 'מין כנף' דין על הצבע, מכל מקום אפשר לומר דבעינן ציצית מצבע הטלית משום 'זה א-לי ואנוהו'. אמנם הראב"ד ובר"י בן חביב מבואר דהטעם של הרמב"ם משום דבעינן 'מין כנף' הוא ולא משום זה א-לי ואנוהו, וכן משמע בסמ"ג וכן כתב בפרי מגדים.

והנה לדעת רש"י והרמב"ם, לכאורה הצובע ציציתו בקלא אילן במקום תכלת – לא די שלא קיים תכלת, אלא אפילו ידי לבן לא יצא, דאין פוטר אלא ציצית מצבע הבגד. וכן כתב מרן הגר"ש אלישיב שליט"א: "ע"ד השאלה האם ראוי ונכון להטיל ציצית צבוע בצבע תכלת אחרי שלדעת חוקרים בזמננו ברור להם שמצאו את החלזון שאמרה תורה", ואחרי שביאר שם שאין הדברים ברורים לסמוך עליהם מסיים: "ובשו"ע או"ח סי' ט' ס"ה י"א שצריך לעשות הציצית מצבע הטלית והטעם דבעינן בזה מין כנף, ובפרמ"ג שם מלמד שנתעטף הקב"ה בטלית ולבושיה כתלג חזור, א"כ בהכרח יעשה הציצית והטלית לבנים עיי"ש", עכ"ד. ומבואר שיש צד הפסד אם מטיל ציצית הצבועה בתכלת פסולה.

אמנם לפי זה יקשה לנו קושיה עצומה על שיטת רש"י והרמב"ם. דבגמרא מנחות מ ע"א מבואר להדיא דהצובע קלא אילן במקום תכלת מקיים בזה מצות לבן, ובלשון הגמרא "לא יהא אלא לבן", ולרש"י והרמב"ם הלא לא הוי 'מין כנף'! ואין לומר שהגמרא חולקת על הברייתא דאין פוטר אלא מינה, דבגמרא שם הוי בדרך קושיא על הברייתא דסדין בציצית, ואי איכא ברייתא דסבירא לה דבעינן 'מין כנף' בצבע לא קשה מידי. ובאמת בסמ"ג כתב מכח קושיא זו דאין צריך לחשוש לשיטת רש"י, וצ"ע שיטת רש"י והרמב"ם.

ונראה ליישב בפשיטות, דהנה בזמן שמקיימים מצות תכלת מתקיימת מצות לבן ("מין כנף") בשני חוטים (לדעת התוס' מנחות לט ע"א) או שלשה (לדעת הראב"ד והגר"א), והתכלת – בשני חוטים או אחד (התוס' כדאית ליה והראב"ד כדאית ליה). ובזמן שאין תכלת יש לחקור האם מצד מצות 'מין כנף' בעינן ארבעה חוטים לבן או שמצד מצות 'מין כנף' יוצא בשני חוטים (כמו בזמן שהיה תכלת) ומה שמוסיף עוד שני חוטים כדי שישלימו את מנין החוטים לארבעה (כדדרשינן גדיל-גדילים) במקום התכלת החסרה.

ובתוס' מנחות לח ע"ב מבואר להדיא כהצד השני, ונפקא מינה בענין גרדומים (ציציות שנחתכו), דדעת ר"ת שבעינן או לבן שלם או תכלת שלם, וכשהאחד שלם כשר גם המין השני שנחתך ונשתייר בו כדי עניבה. וכתב ר"ת דבזמן הזה אף שאין תכלת, שני חוטים הם של לבן ושני חוטים הם במקום תכלת, ולכן כשנשארים שני חוטים שלמים כשר גם בזמן הזה. וכן הובאו להלכה דברי ר"ת בסי' י"ב סע' א ובמ"ב שם סק"ח הביא טעם ר"ת הנ"ל (וכן מוכח בתוס' שם לח ע"א דשני חוטים הוי מצות לבן והשנים האחרים הם רק להשלים אף שאין מקיימים בהם את המצוה, עיי"ש, ודו"ק ויל"ד).

עוד נפקא מינה מסברא זו לענין מה שפסק בשו"ע סי' ט' סע' ד "הטיל בטלית של שאר מינים קצת ציציות ממינו וקצת מצמר או פשתים יש להסתפק בו" אם יצא ידי חובה, וכתב המ"ב סקי"ד בשם ארצות החיים שאם עשה שני חוטים ממינו ושנים מצמר ופשתים יצא, משום הך סברא דשני חוטים הוי לבן ושנים במקום תכלת (ולראב"ד שלושה ואחד).

אשר לפי זה נתיישבו דברי רש"י והרמב"ם בשופי, דבגמרא מ' ע"א דצבע קלא אילן במקום תכלת, הרי שאין חסרון של 'מין כנף' משום שמקיים מצות לבן בשני חוטים דלבן והקלא אילן הוא בחוטים שבמקום התכלת (לכל חד כדאית ליה), אבל בברייתא מא' ע"ב איירי בחוטי הלבן עצמם (כיון שמקיים בחוטי התכלת מצות תכלת כמבואר שם) ובהם איכא דין 'מין כנף' גם על הצבע, וכשאינם מצבע הטלית פסולים.

ולפי זה גם לדעת רש"י והרמב"ם אין שום ריעותא לצבוע את החוטים שבמקום התכלת בקלא אילן או שאר צבעונים, דעל חוטים אלו ליכא דין 'מין' כנף כלל כנ"ל.

והראוני שבארצות החיים כתב ככל הדברים האלו בסי' ט', וכ"כ החזו"א סי' ג' סקכ"ה, ושמתתי שכיוונתי לדעתם הגדולה (ובאמת שבמ"ב סי' ט' סקי"ד שפסק כארצה"ח לענין מין כנף וצמר ופשתים הוא הדין לענין מין כנף של צבע, דמאי שנא). ובדעת הסמ"ג שדחה דברי רש"י מפמ"ג הנ"ל, נראה דאזיל לשיטתיה. שבסמ"ג [מ"ע כ"ו] הביא דברי ר"ת לענין גרדומים בזמן הזה בשם ר' יצחק, וכתב טעם אחר להכשיר – משום שכשנפסקו שני חוטים ושנים נשארו

שלמים הרי יש כאן חשיבות של ציצית, כיון שחצי החוטים שלמים (ולא נפסק רובו), אבל הסברא דשנים במקום תכלת ושנים במקום לבן לא סבירא ליה (וכמבואר שם להדיא עיי"ש), ולכן הקשה על רש"י מגמרא מ ע"א דלא יהא אלא לבן, משום דסבירא ליה שעל כל הציציות של לבן איכא דין 'מין כנף', וכהצד הראשון בחקירתנו הנ"ל.

ולפי זה יומתק לנו למה לא הקשו התוס' על רש"י מגמרא זו (והקשו רק מהגמרא לח ע"ב מידי ציבעא דגרים), כי התוס' לשיטתם לא קשה מידי כנ"ל. ומה שיש לעורר הוא, שלדעת הראב"ד (וכפי שפסק הגר"א) – אם יטיל שתי ציציות תכלת, לא מיבעיא שלצד שהתכלת אמיתית מפסיד מצות לבן אלא אפילו אם אין זו תכלת מפסיד דין 'מין כנף' לדעת הרש"י והרמב"ם. וכן אי חיישינן לשיטת הרמב"ם דחצי חוט הוי תכלת (אחד משמונה ולא אחד מארבעה) והשאר לבן – כשצובע כל החוט תכלת מפסיד דין 'מין כנף' (אלא שדעת הרמב"ם היא דעת יחיד). [ולדעת השיטה מקובצת מנחות לח אות י' בלאו הכי ליכא חסרון ד'מין כנף' ביותר משני חוטים, עיי"ש, ואכ"מ].